

МОВНІ І КОНЦЕПТУАЛЬНІ КАРТИНИ СВІТУ

Випуск 46

Частина 2

СУБ'ЄКТНА СИНТАКСЕМА В ПАСИВНИХ
КОНСТРУКЦІЯХ
СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ МОВИ

Стаття присвячена з'ясуванню специфіки морфологічного вираження суб'єктної синтаксеми в пасивних конструкціях сучасної наукової мови, основним і продуктивним способом вираження якої є орудний відмінок субстантива.

Ключові слова: пасивна конструкція, суб'єктна синтаксема, орудний суб'єкта, орудний знаряддя, дієслова на *–ся*, пасивні дісприкметники на *–ний, –тий*, предикативні форми на *–но, –то*.

Проблему функціонування суб'єктної синтаксеми в пасивних конструкціях дослідники історії української мови тісно пов'язують зі способами морфологічного її вираження. Цілком зрозуміло, що на різних етапах розвитку української літературної мови відбуваються відчутні зміни й у засобах вираження цього граматичного явища в різних функціональних стилях. Зокрема, у писемних пам'ятках української мови найдавнішого періоду вчені виявляють в основному два паралельно використовувані способи вираження суб'єктної синтаксеми в пасивних конструкціях: 1) форма ор. безприймен. відм. субстантива; 2) прийменниково-іменна конструкція "от(ь) + род. відм. субстантива". Напр.: ...и бѣлюбимъ борисъмъ паче мѣры; ω(т) Татаръ зажъженъ бѣ градъ; Не судом ли испытан будеши; Села замковыє розданы земляномъ отъ старостъ [Русанівський 1971, 291–292; Щербатюк 1983, 129]. Водночас поряд із цими двома формами в староукраїнській мові XIV–XVIII ст. подекуди трапляється ще й запозичена з польської мови форма суб'єкта дії, виражена іменником у формі знах. відм. з прийменником *презь* (фонетичний варіант – *прѣз*) та його українським відповідником *через* (*чрезъ*): *прѣз кого* иного... было бы мовено, алибо правовано [ССУМ II 1977, 229]; а тоє выше тканое *через ...князя Костентина...* має быти держано и поживано [Там само, 535]. Див. ще: ...*презь волю Бозскую* яражена; Зосталъ *чрезъ військо...* разгромленъ и на голову

поражень [Русанівський 1971, 292]. Однак, зазначена прийменниково-іменна сполука в конструкціях з усунутим підметом, на думку В. Сімовича, у народній мові асоціюється з поняттям "при допомозі" (у сучасній українській літературній мові – "за допомогою"), а тому вчений радить уникати конструкцій на зразок: *риба зловлена через мене, повість написана через Франка* [Сімович 1921, 283].

За спостереженням дослідників, у староукраїнській мові XVI–XVIII ст. форма ор. відм. починає переважати над іншими способами вираження суб'єктної синтаксеми в пасивних конструкціях [Русанівський 1971, 291–292; Щербатюк 1983, 129]. І в сучасній українській літературній мові вона стала єдиним та продуктивним засобом вираження суб'єкта дії в пасивних конструкціях, уживання яких стильово обмежено. Ці конструкції набули поширення в книжних стилях мови – науковому, публіцистичному, офіційно-діловому, звідки потрапили й до стилю художньої літератури.

Мета нашої розвідки – виявити специфіку морфологічного вираження суб'єктної синтаксеми в сучасних текстах наукового стилю у зв'язку з розвитком учення про це граматичне явище.

Способи вираження суб'єктної синтаксеми в пасивних конструкціях привертають особливу увагу дослідників у 20–30-ті рр. XX ст. – період, коли було створено сприятливі умови для формування наукового стилю української мови. У цей час були спроби активізувати вживання в пасивних конструкціях род. відм. субстантива з прийменником *від* (*од*), мотивуючи їхньою вживаністю у творах художньої літератури. Напр.: *І хоч вони й жили під державою руською за часів Петра Великого, а в своїх розпорядках урядкувалися від гетьманів* (П. Куліш); *Він проклятий від Бога* (Леся Українка). На думку граматистів поч. XX ст., зазначена сполука є нормативною в українській літературній мові, оскільки вона властива народній мові, на відміну від форми орудного суб'єкта дії, яку вважали запозиченою: вона з'явилася в українській мові під впливом російської літературної мови, більшою мірою спорідненою з церковнослов'янською [Курило 2004, 55–56; Тимченко 1926, 73; Сулима 1928, 76; Горещкий 1929, 214; Гладкий 1930, 47; Смеречинський 1932, 16–17, 19–21]. При цьому лінгвісти застерігали від захоплення прийменниково-іменною сполукою на позначення суб'єкта дії в

пасивних конструкціях, яка не завжди служить рівнозначною заміною орудного суб'єкта дії. Напр., замість *куплений Мравою, зроблений нею самою* не можна вжити *куплений від Мрави, зроблений від неї самої*, оскільки похідна конструкція змінює зміст вихідної – підкреслення безпосереднього виконавця дії. Тому рекомендували вживати лише активні конструкції: *Мрава купив, вона сама зробила* [Гладкий 1930, 48; Смеречинський 1932, 21]. Форма род. відм. з прийменником *від* на позначення суб'єкта дії в пасивних конструкціях можлива в тому випадку, якщо "дієва особа чинить посередньо" [Смеречинський 1932, 20–21] і якщо "на це дозволяє лексичне значіння дієслова" [Сулима 1928, 77].

У 20–30-ті рр. XX ст. була й інша думка щодо правомірності та рівнозначності пасивних зворотів із формою ор. відм. та із формою род. відм. з прийменником *від* на позначення суб'єкта дії [Синявський 1931, 254–260; Матвієнко 1932, 70–76]: *лист пишеться братом – лист пишеться від брата; місто прокляте Богом – місто прокляте від Бога*. Проте форма орудного суб'єкта дії більш поширена та однозначна, на відміну від прийменниково-іменної сполуки, що може змінювати зміст речення. Пор.: *пакет передається знайомим – пакет передається від знайомого; правда прихована дітьми – правда прихована від дітей*. Крім того, форма род. відм. з прийменником *від* може передавати значення суб'єкта дії неточно, зокрема з відтінком простору (напрямку) чи часу. Пор.: *З-за кордону вернулись деякі робітники мистецтва, командировані Головополітосвітою* (з журн.) – *...командировані від Головополітосвіти; Вже поросли верби й вишні, посажені Миколою над Раставицею...* (І. Неч.-Лев.) – *...посажені від Миколи над Раставицею* [Матвієнко 1932, 70–76].

Уживання форми ор. відм. та форми род. відм. з прийменником *від* на позначення суб'єкта дії в пасивних конструкціях зумовлене передусім значенням дієслова та зрідка значенням самого субстантива. Тому засвідчено й такі конструкції, у яких можливе вживання обох зазначених форм, кожна з яких виражає своє, навіть протилежне іншій формі значення: *пакет передається братом від нас; лист надісланий хлопцем від матері*, – і таких конструкцій, уживання в яких прийменниково-іменною сполукою неможливе: *місце покрите гадюками; земля затоптана скотиною* – або незвичне і тому нечасте, на відміну від орудного суб'єкта дії: *висновок ухвалюється експертами – висновок ухвалюється від*

експертів; дитина покинута матір'ю – дівчина покинута від усіх [Синявський 1931, 255–259].

Уживання род. відм. субстантива з прийменником *від* у пасивних конструкціях української мови, на думку М. Гладкого, має відбуватися за певних умов, а саме: 1) коли зміст дієслова не підкреслює безпосереднього зв'язку висловленої в ній дії з особою як певним чинником. Напр., замість *Він розіслав цю н'єсу, друковану на машинці по школах, як рекомендовану ним же самим до постави* (В. Ярошенко) потрібно *...як рекомендовану від нього ж самого*; 2) коли дієслово виражає певний напрям дії, діяч означений не точно, а як певний гурт, що "від нього йде акція". Напр., замість у *призначений ним час* потрібно у *призначений від нього час*. В інших випадках властиві російській мові пасивні конструкції з орудним суб'єкта дії слід передавати в українській мові або активними конструкціями, або прийменниково-іменними конструкціями, або підрядними означальними чи з'ясувальними частинами. Напр.: *Святкується переможцями* (О. Копиленко) – *Святкують переможці*; *Висловлював свої думки щодо накресленої ними роботи в Японії* (О. Досвітній) – *Висловлював свої думки про накреслену в них роботу в Японії*; *Розрахований ретельним капітаном день... наближався* (О. Досвітній) – *День, що його вирахував ретельний капітан, наближався*; *Вони не зрозуміли сказаного ним* (О. Досвітній) – *Вони не зрозуміли, що він сказав* [Гладкий 1930, 48–49].

Противники орудного суб'єкта дії в пасивних конструкціях вважали можливим вживання форми ор. відм. лише зі значенням знаряддя дії [Курило 2004, 55; Сулима 1928, 77; Гладкий 1930, 50; Смеречинський 1932, 17–18]. Напр.: *повідомлення передаються телефоном, чашки миються водою, картина намальована олівцем, хліб зібраний комбайнами тощо*. Причому іменники-особи у формі ор. відм., на думку М. Гладкого, нормативні в пасивних конструкціях, якщо набувають значення знаряддя дії, "середника чинності": *Дві колясочки запряжені японцями* (О. Досвітній); *Чутка про вбивство передавалася зі швидкістю радіохвиль сільськими бабами* (П. Лісовий) [Гладкий 1930, 50–51]. Якщо в першому реченні іменник у формі ор. відм. справді позначає знаряддя дії, то в другому – суб'єкта дії, про що свідчить трансформаційний зв'язок цієї конструкції з двоскладним реченням, у якому іменник-виконавець виконує роль підмета:

Чутку про вбивство передавали сільські баби зі швидкістю радіохвиль. Перетворення першого речення на двоскладне речення зумовить зміну змісту вихідної конструкції: *Дві колясочки запрягали японці*.

Спеціалізованим морфологічним засобом вираження виконавця дії в сучасній українській літературній мові є наз. відм., тоді як для ор. відм. функція діяча є вторинною. Первинною для ор. відм. є функція знаряддя чи засобу дії [Вихованець 1987, 128]. У пасивних конструкціях форма ор. відм. є одночасно виразником і семи діяча, і семи знаряддя [Русанівський 1968, 26; Вихованець 1983, 112; Плющ 1986, 115], тоді як, наприклад, у польській мові значення діяча (джерела дії) і знаряддя дії розмежовані граматично: джерело дії передає форма знах. відм. субстантива з прийменником *przez*, а знаряддя дії – форма ор. відм. [Русанівський 1968, 23].

В українській мові, як і в деяких інших слов'янських мовах (російська, білоруська, чеська, словацька), розрізнення значень діяча та знаряддя дії належить до дискусійних питань. Учені пропонують різні способи розмежування цих значень: або за допомогою питання *чим?* до субстантива зі значенням знаряддя дії [Курило 2004, 55; Гінзбург 2008, 27], або шляхом проведення трансформаційного аналізу [Русанівський 1968, 25–26].

Питання *чим?*, яке ставлять для розмежування орудного знаряддя дії та орудного суб'єкта дії, не завжди є надійним критерієм. У функції орудного суб'єкта дії може бути вжитий іменник-неістота зі значенням особи, що можна перевірити трансформацією пасивної конструкції в активну – двоскладне речення. Напр.: *Матеріали до журналу надаються Центром інформації та документації Ради Європи в Україні – Матеріали до журналу надас Центр* (тобто надають представники Центру)...; *Посібник рекомендований Міністерством освіти і науки України як посібник для студентів вищих навчальних закладів – Посібник рекомендувало Міністерство освіти і науки України* (тобто рекомендували чиновники Міністерства)... При цьому в сучасних текстах наукового стилю спостерігаємо паралельне функціонування активних і пасивних конструкцій з іменниками-неістотами на позначення особи, вибір яких залежить від власних уподобань науковців: *Спеціаліста (фахівця у галузі спеціальних знань) залучає суд до участі в процесі для надання консультативно-довідкової допомоги – Результат судової експертизи*

використовується лише судом – Аналіз судової практики у цивільних справах, які були розглянуті та вирішені судами вже після набрання чинності новим ЦПК України.

На думку В. Русанівського, поєднуваність субстантива у формі ор. відм. з перехідними дієсловами є найнадійнішим критерієм відмежування семи джерела дії від семи знаряддя дії [Русанівський 1968, 25–26]. Хоча і в цьому випадку слід зважати на загальновідомий факт недосконалості трансформаційних процесів, зокрема в тих випадках, коли сам факт трансформованості одного структурного типу в інший зовсім не означає віднесеності обох речень до ідентичної денотативної ситуації [Вечорек 1982, 67]. Пор.: *Виклад супроводжується численними ілюстраціями* – *Виклад супроводжують* (=супроводжено, супроводжений) численними ілюстраціями і *Виклад супроводжують* численні ілюстрації; *Цей процес супроводжується пропуском у реченнєвій структурі повторюваних компонентів* – *Цей процес супроводжує пропуск у реченнєвій структурі повторюваних компонентів*.

У пасивних конструкціях з іменниками-назвами машин, механізмів, знарядь, засобів праці, допоміжних матеріалів у формі ор. відм., на думку О. Межова, значення інструментальності посилюється. Реальний діяч в ор. відм. лексично не представлений з метою уникнення двох однакових відмінкових форм, а тому на інструментальне значення іменників нашаровується суб'єктна функція усуненого діяча [Межов 2000, 94]. Напр.: *Тиск повітря вимірюється барометром; Графік накреслений олівцем* – *Тиск повітря вимірюється людиною барометром; Графік накреслений дослідником олівцем* (стилістично неправильні) і *Людина вимірює тиск повітря барометром; Дослідник накреслив графік олівцем* (стилістично правильні).

У сучасній українській мові трикомпонентна пасивна конструкція має таку структурну схему: "наз. відм. об'єктного суб'єкта + дієслівна форма пасивного стану + ор. відм. суб'єкта дії". Таку схему реалізують пасивні конструкції з дієсловами на *-ся* переважно недок. виду тепер. часу, що становлять ядро парадигми пасиву, та з пасивними дієприкметниками на *-ний*, *-тий*. Напр.: *Такі конфлікти у періоди великих соціальних переворотів безпосередніми учасниками історичного процесу сприймаються як закономірні; Основи фонетичної стилістики були закладені ще Ш. Баллі та М. Трубецьким.*

Орудний суб'єкта дії визначають основним граматичним показником пасивного стану в сучасній українській мові та обов'язковим компонентом структури пасивних конструкцій, оскільки лише в трикомпонентній структурі дієслово здатне повно виражати пасивне значення [Матвієнко 1932, 83; Ільїн 1949, 6; Смагленко 1961, 34; Вихованець 1983, 113; Плющ 1986, 116–117]. При цьому форми називного суб'єкта дії в активній конструкції та орудного суб'єкта дії в пасивній конструкції однаково передають значення виконавця дії, оскільки функціонують у синонімічних конструкціях, пов'язаних взаємним трансформаційним зв'язком [Русанівський 1968, 7–8; Вихованець 1983, 111–112, 115; Плющ 1986, 116, 119]. Напр.: *Проте рецензентом робляться припущення про штучність шахматовської концепції* – *Проте рецензент робить припущення про штучність шахматовської концепції; Початок системного розгляду задач електричного каротажу був покладений В. Фоком в 1933 р.* – *Початок системного розгляду задач електричного каротажу здійснив В. Фок у 1933 р.* Проте взаємна перехідність активних і пасивних конструкцій ще не є доказом їхньої семантичної тотожності: в активних конструкціях увага зосереджена на діячеві, у пасивних – на об'єкті [Вихованець 1983, 118]. Ознака активності в орудного суб'єкта дещо послаблена порівняно з називним суб'єкта дії, тому що орудний суб'єкта тісно пов'язаний з орудним у функції знаряддя чи засобу дії. Як зауважує О. Межов, оскільки орудному суб'єкта дії в пасивних зворотах відведено периферійну роль, його не слід ототожнювати з називним суб'єкта дії, який виконує центральну роль в активних конструкціях [Межов 2000, 94]. Крім того, пасивні конструкції з орудним суб'єкта дії є семантично неелементарні (тобто ускладнені), тому що утворені внаслідок злиття двох вихідних простих речень [Вихованець 1987, 126; Межов 2000, 94–94]. Напр.: *Автором був проведений експеримент з метою визначення стійкості ознак у підписах, що виконані в умовах обмеження зорового контролю* ← *Був проведений експеримент з метою... + Автор провів експеримент.*

У формі ор. відм. на позначення суб'єкта дії в пасивних конструкціях сучасної наукової мови функціонують такі субстантиви:

Іменник, що називає істоту: Ця проблема досліджувалася такими вченими-криміналістами...; Номінативні речення виділені

вченими в окремий розряд порівняно недавно, в кінці ХІХ ст. Такі пасивні звороти синонімічні активним конструкціям і пов'язані з ними взаємним трансформаційним зв'язком, що засвідчує їхнє паралельне функціонування в сучасній науковій мові. Напр.: *У цих працях ученими розглядаються методологічні питання дослідження історії мов – Застосування корпусних ресурсів у науковому та практичному вивченні активно розглядають такі учені...; Поняття фонетичної стилістики введене в науковий обіг* **Ш. Баллі** – Критерію кореляції мов у полімовних корпусах **В. Риков** не вводить.

У сучасній українській науковій мові зрідка трапляються пасивні конструкції із займенниковими словами у формі ор. відм. Напр.: *Кожен відмінок **сприймається нами** як відповідна форма, що виражає певні специфічні відношення...; **Нами** розроблений курс "Елементи синергетики" для майбутніх учителів математики й фізики.* На заміну їм науковці використовують й активні конструкції – двоскладні та односкладні означено-особові речення: *Прагненням слова наблизитися до показника його середньої довжини (1-6 складів) **ми** пояснюємо тенденцію до роз'єднання довгого слова наукового стилю на дві й навіть три ритмічні структури; Стандартність **вважасмо** третьою з найважливіших ознак сучасного електронного текстового корпусу.* Позиція суб'єкта дії в таких активних конструкціях факультативна, тому що значення т.зв. "авторського **ми**" ("множини скромності") у науковому стилі має бути виражене нерозчленовано. Уживання займенникового слова **ми** в сучасних наукових текстах є, на нашу думку, зазвичай виявом структурно-семантичної надлишковості. Пор.: *Публіцистичний дискурс **ми** розуміємо як соціально зумовлену мовленнєву діяльність комунікантів – Під ономастичними компонентами **розуміємо** переосмислені власні назви (оніми).*

Роль суб'єкта-істоти в пасивних зворотах наукового стилю виконують субстантиви синонімічного ряду "науовець" – *автор, дисертант, дослідник, експериментатор, експерт, учений.*

Іменник-неістота зі значенням особи: *Зовнішня оцінка висновку експерта **проводиться органами слідства і суду** (тобто Зовнішню оцінку висновку експерта проводять працівники органів слідства і суду); Поняття "спільне слово" було уведене в науковий обіг академічною "Грамматикой русского языка" (тобто Поняття*

"спільне слово" ввели в науковий обіг автори академічної "Грамматики русского языка"). При цьому спостерігаємо часті випадки паралельного функціонування активних і пасивних конструкцій з іменниками-неістотами на позначення особи. Напр.: *Європейська лінгвістика Нового часу також **розглядає** текст як точку відліку в обстеженні мови (тобто Європейські лінгвісти Нового часу також розглядають...) – Ідея свободи творчої індивідуальності, **обстоювана романтизмом**, інспірує не лише його власний розвиток, але й позначається на наступних художніх епохах (тобто ...яку обстоюють романтики, представники романтизму).* У проаналізованих сучасних текстах наукового стилю зрідка трапляються пасивні звороти з одночасним уживанням іменників-істот та іменників-неістот зі значенням особи у формі ор. відм. суб'єкта дії. Напр.: *Результати оцінки висновку експерта **слідчим, судом та іншими правоохоронними органами фіксуються** в ряді процесуальних документів.*

Іменник-неістота: При цьому значення звороту повністю *експлікується контекстом; Німецькі терміни представлені військовою і фінансовою термінологією.* Уживання пасивних конструкцій із ор. відм. неістоти лінгвісти виправдовують тим, що вони служать для підкреслення результативності й уникнення образності в науковому стилі [Коваль 1970, 103; Каранська 1995, 43]. Напр.: *Вторинний, символічний зміст оніма **мотивується конотаціями**, зумовленими загальною семантикою фразеологічної або пареміологічної одиниць; Розвиток корпусної лінгвістики **вмотивований впровадженням** у мовознавчий вжиток багатьох електронних текстових матеріалів, організованих як корпус – замість стилістично неправильних: Вторинний, символічний зміст оніма **мотивують конотації...**; Впровадження у мовознавчий вжиток багатьох електронних текстових матеріалів **вмотивовує** розвиток корпусної лінгвістики.* Проте в аналізованих наукових текстах спостерігаємо паралельне функціонування обох типів конструкцій, вибір однієї з яких залежить від власних уподобань науковців. Напр.: *Паралелізм структур сурядних частин **забезпечується єдністю** лексичних, морфологічних і синтаксичних засобів – Ця вимога **забезпечує** однозначне, мовно незалежне опрацювання даних довільної природної мови; Предметна галузь і структура корпусу безпосередньо **детерміновані** його **типом та визначальними характеристиками** – Концепція, ідея, мета і*

завдання проекту корпусу сучасної української мови безпосередньо **детермінують** його предметну галузь.

У пасивних конструкціях іменник-істота та іменник-неістота зі значенням особи у формі ор. відм. є виразниками діяча, тоді як іменник-неістота – діяча-знаряддя [Вихованець 1983, 117]. Напр.: *Розгляд змін у правописі, що сталися, відбуваються або очікуються, супроводжується науковим обґрунтуванням та коротким історичним коментарем – Розгляд змін у правописі супроводять наукове обґрунтування та короткий історичний коментар і Розгляд змін у правописі супроводять науковим обґрунтуванням та коротким історичним коментарем; Законодавство радянського періоду насичене скороченнями – Законодавство радянського періоду насичують скорочення і Законодавство радянського періоду наситили скороченнями.* При цьому, за спостереженням І. Вихованця, у пасивних конструкціях із діячем пасивна форма недок. виду представлена лише дієсловом на **–ся**, а док. виду – частіше пасивним дієприкметником; у пасивних конструкціях із діячем-знаряддям пасивна форма недок. виду виражена пасивним дієприкметником зрідка, а док. виду – пасивним дієприкметником частіше [Вихованець 1983, 117].

Орудний суб'єкта в пасивних конструкціях сучасної наукової мови, зазвичай, залежний від особових форм дієслова на **–ся** та пасивного дієприкметника (див., наприклад, усі приклади, розглянуті вище), проте трапляються випадки його залежності від іменників, утворених від дієслівних основ. Напр.: *До основних принципів проведення судових експертиз належить, зокрема, проведення всіх досліджень безпосередньо самим експертом; Перший етап – ознайомлення і вивчення суддею (судом) висновку експерта після його отримання; За початок системного розгляду задач індукційного каротажу можна вважати створення Г. Додем в 1953 р. лінійної теорії.*

Дуже часто в сучасних наукових текстах можна натрапити на помилкове вживання з предикативними формами на **–но**, **–то** орудного суб'єкта дії, причому на позначення як істоти, так і неістоти: *У зв'язку з цим вченими-криміналістами було проведено експериментальне дослідження, спрямоване на розробку методів вирішення такого завдання; Але нами не виявлено випадків, коли б сполучення імені з паронімом було вжито як звертання до особи; В кожену з відмінкових форм іменника всенародною мовленнєвою практикою закладено ту чи іншу стилістичну функцію (функції)...*

Детальніше про нормативність / ненормативність уживання орудного суб'єкта дії з предикативними формами на **–но**, **–то** див. [Лаврінець 2012].

У сучасній українській літературній мові речення з предикативними формами на **–но**, **–то** у складі пасивних конструкцій названо "завершальною ланкою в процесі повної формально-граматичної нейтралізації суб'єкта дії, тому що в структурі цих незмінних предикативних форм немає будь-яких граматичних афіксів, які б характеризували особу діяча" [Городенська 1991, 92], пор.: *Аспірант захистив дисертацію → Дисертація захищена аспірантом → Дисертація захищена → Дисертацію захищено.* Тому дотримуємося думки про неможливість вживання орудного суб'єкта дії з предикативними формами на **–но**, **–то**, речення з якими виражають активну дію невизначеної особи.

У пасивних зворотах із предикативними формами на **–но**, **–то** можливе вживання субстантива в ор. відм. лише на позначення знаряддя дії. Проте, як і в інших типах пасивних конструкцій (про це йшлося вище), розмежування субстантивів зі значенням діяча та знаряддя дії є складним. Пор.: *Юридичну лексику в "Перехресних стежках" представлено такими тематичними групами... – Юридичну лексику в "Перехресних стежках" представляють такі тематичні групи... і Юридичну лексику в "Перехресних стежках" Франко представив такими тематичними групами...; Лінгвістичні методи доповнено спеціальними методиками... – Спеціальні методики доповнюють лінгвістичні методи і Лінгвістичні методи доповнюють спеціальними методиками.*

У двоконпонентних пасивних конструкціях значення суб'єкта дії можуть виражати синкретичні синтаксеми, виражені місц. відм. субстантива з прийменником *у* (в), рідше – з прийменником *на*. Про синкретизм семантики синтаксеми свідчить трансформаційний зв'язок таких конструкцій із двоскладними реченнями, де функцію суб'єкта дії виконує субстантив у формі наз. відм. Напр., синтаксеми із суб'єктно-просторовими відношеннями: *Цікаві дані генетичного характеру до паремій, у складі яких є ономастикон, містяться в "Галицько-руських народних приповідках" – Цікаві дані генетичного характеру до паремій містять "Галицько-руські народні приповідки"; Тексти були записані за методикою, розробленою у Лабораторії експериментальної фонетики – Тексти були записані за методикою, яку розробили інженери*

Лабораторії експериментальної фонетики; Матеріали опубліковані (і опубліковано, публікувалися) в журналі... – Журнал... опублікував матеріали.

Синтаксеми із суб'єктно-об'єктними відношеннями: Найбільше зроблено в літературознавстві – Літературознавство зробило (тобто Літературознавці зробили) найбільше; Окремі розділи дисертації / Результати дослідження обговорювалися (і обговорені, обговорено) на засіданнях кафедри... / на конференціях... – Окремі розділи дисертації / Результати дослідження обговорювала кафедра (тобто обговорювали учасники засідання кафедри / учасники конференції).

Синонімію пасивної конструкції із суб'єктом дії, вираженим прийменниково-іменною сполукою, та активної конструкції засвідчує також паралельне їхнє функціонування в сучасних текстах наукового стилю. Напр.: *Тема дисертаційного дослідження пов'язана з дослідженнями, які проводяться у відділі лексикології...* – Дисертаційна праця тісно пов'язана з дослідженням проблем термінології сучасної української літературної мови, яке *проводить кафедра української мови і літератури...* і Проблематика дисертаційної праці пов'язана з темою..., над якою *працюють співробітники* відділу граматики та фонетики...; Структурно-семантичні та комунікативні характеристики спонукальних висловлювань *розглядалися в працях* І. Андрєєвої, А. Бельського, Л. Бережан... – Застосування корпусних ресурсів у науковому та практичному вивченні мови активно *розглядають* А. Аброскін, Д. Байбер, М. Банько...

У сучасній науковій мові трапляються випадки синонімічного вживання активної конструкції та пасивних зворотів із суб'єктною синтаксемою, вираженою ор. відм. субстантива та прийменниково-іменною сполукою. Напр.: *На сьогодні порядок опротестування векселів регулює глава 33 Інструкції про...* – *Строки вчинення протесту векселів регулюються Уніфікованим законом про...* – *У Законі України "Про нотаріат" не врегульовано порядок вчинення протестів векселів; Нотаріальна справа – це обставина, яку прямо передбачено законом як таку...* – Окрім того, правове регулювання порядку опротестування векселя, яке *передбачено в Інструкції*, можна кваліфікувати як неповне.

Отже, основним і продуктивним засобом вираження суб'єктної синтаксеми в трикомпонентних пасивних конструкціях сучасної наукової мови є субстантив у формі ор. відм. (іменник /

займенникове слово-істота, іменник-неістота зі значенням особи, іменник-неістота). У двокомпонентних пасивних зворотах значення суб'єкта дії передають синкретичні синтаксеми (із суб'єктно-об'єктними та суб'єктно-просторовими відношеннями), виражені місц. відм. субстантива з прийменником *у (в)*, рідше – з прийменником *на*. Синонімію пасивних конструкцій із зазначеними засобами вираження суб'єктної синтаксеми та активних конструкцій засвідчує їхній трансформаційний зв'язок та паралельне функціонування в сучасних текстах наукового стилю, причому вибір однієї із них зазвичай залежить від власних уподобань науковців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вечорек Д. Несогласованные ассиметричные русские предложения в сопоставлении с польскими / Д. Вечорек. – Wrocław : Wydawn. Uniwers. Wrocławskiego, 1982. – 272 с.
2. Вихованець І. Р. Семантико-синтаксична структура речення / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. – К. : Наук. думка, 1983. – 219 с.
3. Вихованець І. Р. Система відмінків української мови / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1987. – 231 с.
4. Гінзбург М. Синтаксичні конструкції у фахових текстах: практичні висновки з рекомендацій мовознавців / М. Гінзбург // Вісник Нац. ун-ту "Львівська політехніка". Серія "Проблеми української термінології" / відп. ред. Л. Полюга. – Львів : Львівська політехніка, 2008. – Вип. 620. – С. 26–32.
5. Гладкий М. Мова сучасного українського письменства / М. Гладкий. – Харків : Держ. вид-во України, 1930. – 158 с.
6. Горецький П. Українська мова. Практично-теоретичний курс / П. Горецький, І. Шаля. – Вид. сьоме. – К. : Книгоспілка, 1929. – 315 с.
7. Городенська К. Г. Дери́вація синтаксичних одиниць / К. Г. Городенська. – К. : Наук. думка, 1991. – 192 с.
8. Ільїн В. С. Дієслово / В. С. Ільїн. – К. : Рад. школа, 1949. – 48 с.
9. Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови : навч. пос. / М. У. Каранська. – К. : Либідь, 1995. – 312 с.
10. Коваль А. П. Науковий стиль сучасної української літературної мови. Структура наукового тексту / А. П. Коваль. – К. : Вид-во Київського ун-ту, 1970. – 307 с.
11. Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови / О. Курило. – К. : Основи, 2004. – 303 с.

12. Лаврінець О. З історії вивчення предикативних форм на *–но*, *–то* в українській мові / О. Лаврінець // Українська мова. – К., 2012. – № 2. – С. 45–58.

13. Матвієнко О. Стилiстичні паралелі (проти пуризму) / О. Матвієнко. – Харків : Рад. школа, 1932. – 132 с.

14. Межов О. Г. Орудний відмінок як морфологічний варіант суб'єктної синтаксеми / О. Г. Межов // Наук. зап. Вінницького держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. Серія : Філологія. – Вінниця : Вид-во ВДПУ, 2000. – Вип. 2. – С. 93–97.

15. Плющ М. Я. Категорії суб'єкта і об'єкта в структурі простого речення / М. Я. Плющ. – К. : Вища школа, 1986. – 175 с.

16. Русанівський В. М. Порівняльно-типологічна характеристика дієслівного стану в сучасних слов'янських літературних мовах / В. М. Русанівський // Доповіді рад. делегації на VI Міжнар. з'їзді славістів (Прага, серпень 1968 р.). – К. : Наук. думка, 1968. – 37 с.

17. Русанівський В. М. Структура українського дієслова / В. М. Русанівський. – К. : Наук. думка, 1971. – 315 с.

18. Синявський О. Норми української літературної мови / О. Синявський. – Харків : Київське держ. вид-во "Література й мовознавство", 1931. – 368 с.

19. Сімович В. Граматика української мови / В. Сімович. – К., Ляйпціг : Українська накладня, 1921. – 584 с.

20. Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. : у 2 т. – Т. 2 / ред. Л. Л. Гумецька, І. М. Керницький. – К. : Наук. думка, 1978. – 592 с.

21. Смагленко Ф. П. Про дієслівну категорію стану та активні й пасивні конструкції речень у східнослов'янських мовах / Ф. П. Смагленко // Тези доповідей IV міжвузівської республіканської славістичної конференції (12–14 жовтня 1961 року). – Одеса : Одеський держ. ун-т ім. І. І. Мечникова, 1961. – С. 32–35.

22. Смеречинський С. Нариси з української синтакси (у зв'язку з фразеологією та стилістикою) / С. Смеречинський. – Харків : Рад. школа, 1932. – 283 с.

23. Сулима М. Українська фраза. Коротенькі начерки / М. Сулима. – Харків : Кооперативне вид-во "Рух", 1928. – 98 с.

24. Тимченко Є. Вокатив і інструменталь в українській мові / Є. Тимченко. – К. : Укр. Академія Наук, 1926. – 118 с.

25. Щербатюк Г. Х. Просте речення // Історія української мови. Синтаксис / Г. П. Арполенко, А. П. Грищенко, В. В. Німчук, В. М. Русанівський, Г. Х. Щербатюк. – К. : Наук. думка, 1983. – С. 11–131.

Стаття надійшла до редакції 19.04.13.

Лаврінець О. Я., к. філол. н., доц.
Национальный университет "Киево-Могилянская академия"

СУБ'ЄКТНАЯ СИНТАКСЕМА В ПАССИВНЫХ КОНСТРУКЦИЯХ СОВРЕМЕННОГО УКРАИНСКОГО НАУЧНОГО ТЕКСТА

Статья посвящена определению специфики морфологического выражения субъектной синтаксемы в пассивных конструкциях современного научного языка, основным и продуктивным способом выражения которой является творительный падеж субстантива.

Ключевые слова: пассивная конструкция, субъектная синтаксема, творительный субъекта, творительный орудия, глаголы на *–ся*, пассивные деепричастия на *–ний*, *–тний*, предикативные формы на *–но*, *–то*.

Lavrinets O. Ja., Cand. Philol. Sc., Associate Professor
National University of "Kyiv-Mohyla Academy"

THE SUBJECTIVE SYNTAXEME IN PASSIVE CONSTRUCTIONS OF ACADEMIC UKRAINIAN

The article elucidates specificity of morphological expression of the subjective syntaxeme in passive constructions of the present-day scientific discourse, whose basic and productive way of expression is the substantive ablative.

Key words: passive construction, subjective syntaxeme, subject ablative, instrument ablative, verbs with *–ся*, passive participles with *–ний*, *–тний*, predicative forms with *–но*, *–то*.

УДК – 81'255

Лазаренко Л. Н., к. пед. н., доц.,

Приазовский государственный технический университет

ПЕРЕДАЧА ЭМОЦИОНАЛЬНЫХ СОСТОЯНИЙ ПЕРСОНАЖЕЙ В РОМАНЕ Р. СТИВЕНСОНА "ОСТРОВ СОКРОВИЩ": СПОСОБЫ ПЕРЕВОДА

В статье рассматриваются способы передачи эмоциональных состояний персонажей в англоязычном контексте на материале романа Р. Стивенсона "Остров сокровищ" (междометия, идиомы, слова сниженного стилистического тона, повторы, инверсия), анализируются приемы их перевода на русский язык

Ключевые слова: эмоция, перевод, коннотация, междометие, идиома, повтор, инверсия.